

FELKÉSZÜLÉS A FÖLDRAJZTANÍTÁSRA

Ebben a fejezetben megismerkedik azokkal a feladatokkal, amelyek a tényleges tanítási munkát megelőzik annak érdekében, hogy az egyes tanítási órákon történő tanítási folyamatok tudatosan épülhessenek egymásra. Ugyanis a tanulók tanulása akkor eredményes, maradandó, ha mindig a már tudottra építi a tanár az új tudáselemeket és a fokozatosan fejleszti az egyes készségterületeket. Ez az egész éves tanulási folyamatra való felkészülést és a minden tanítási órára való alapos felkészült egyaránt igényli.

1. FELKÉSZÜLÉS AZ ÉVES FÖLDRAJZTANÁRI MUNKÁRA

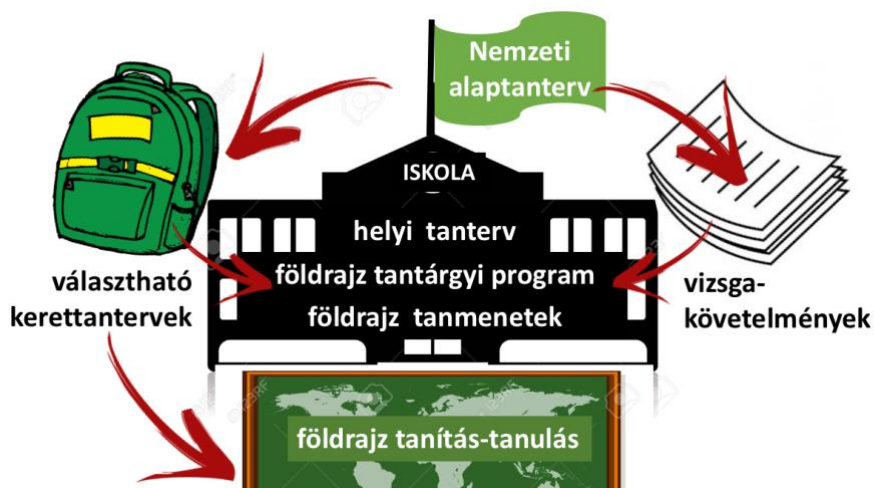
1.1. Földrajztanításra vonatkozó tervek készítése az iskolában

A helyi tanterv összeállítása

Noha hazánkban az 1980-as évek vége óta folyamatosan tantervi reform zajlik, napjainkra nyilvánvalóvá vált, hogy a központi tantervek önmagukban nem javítanak a köznevelés minőségén és hatékonyságán. A problémák megoldása egyre inkább az iskolákra hárul. A nevelőtestületeknek kell elkészíteniük az iskolai pedagógiai programot, részeként a **helyi tantervet**, illetve az egyes tantárgyak **tantárgyi programját**¹ egyfelől a Nemzeti alaptanterv és a vizsgakövetelmények, másfelől pedig a helyi adottságok figyelembevételével.

Ily módon minden szaktanár részt vesz saját tanítási (oktatási és képzési-fejlesztési) programjának kidolgozásában. Elvileg ez a tantárgy módszertani megújulásának lehetőségét rejti, hiszen a jó helyi elképzelések és bevált gyakorlatok hivatalosan is teret nyerhetnek.

¹A tantárgyi program megnevezésére használják a mikrotanterv fogalmat is (különösen az 1995-ös NAT megjelenése után terjedt el ez a kifejezés). Előfordul, hogy a tanmenettel is azonosítják. Eredetileg annak kiváltására hozták létre, de a gyakorlatban különálló maradt.

A földrajztanítás gyakorlatát meghatározó fejlesztési szintek és összetevők (szerk. Makádi M.)

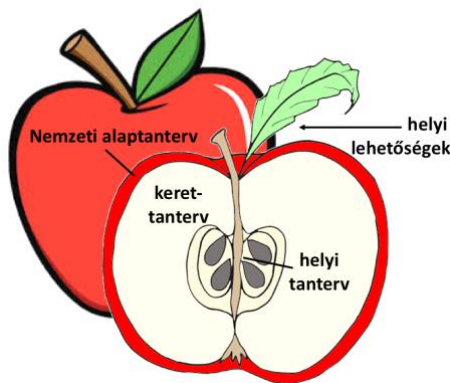
Csak hogy a helyi tanterv és tantárgyi program összeállítása nagy felelősséggel jár. A tantervkészítés szakmáját a pedagógusok többsége nem tanulta. Segédanyagok ugyan születnek (pl. kerettantervek², oktatási programcsomagok³, tanmenetjavaslatok, esetleg jó gyakorlatok bemutatása), de azok többnyire a tantervek elkészítésének határideje után látnak napvilágot. Természetesen ekkor sem haszontalanok, hiszen a helyi tanterv-alkotás évekig tartó folyamat.

Mit tanítsunk?

Kötöttség:
a NAT követelményei
életkori szakaszonként és
műveltségi területenként

Szabadság:

- Mely tartalmakra és képességterületekre helyezzük a hangsúlyt?
- Hogyan építsük be a kiemelt fejlesztési területek követelményeit a tantárgyba?

Kiket tanítunk?

- Kötöttségek:**
- NAT-ban előírt óraszámok;
 - társadalmi háttér;
 - tantestület összetétele

Szabadság:

- Milyen pedagógiai célokat valósítsunk meg?
- Milyen tantárgyi rendszert alakítsunk ki?
- Hogyan osszuk el az óraszámokat?
- Milyen tanítási-tanulási stratégiákat helyezzünk előtérbe?
- Milyen taneszközöket használjunk?

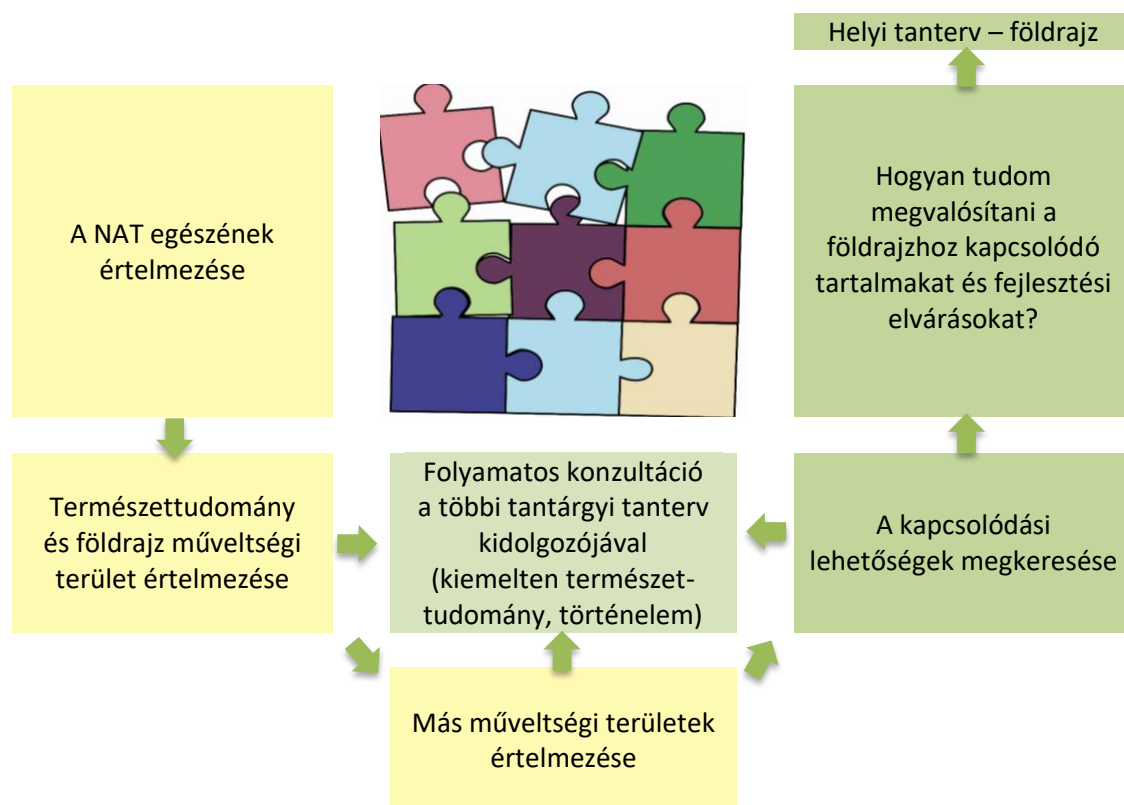
Kötöttségek és szabadságok a helyi tanterv kialakításában (szerk. Makádi M.)

² A nemzeti köznevelésről szóló törvény megteremti a lehetőségét annak, hogy a minisztérium ajánlott kerettanterveket készíttessen vagy jóváhagyás után különböző szakmai alkotóműhelyek által készített kerettanterveket ajánljon az iskolák számára, amelyekre építve elkészíthetik helyi tanterveiket. A kerettantervek kiadásának rendjét az 51/2012. (XII.21.) EMMI rendelet szabályozza.

³ Oktatási programcsomag: a tanítási-tanulási folyamatot segítő összetett eszközrendszer, amely magában foglalja a folyamat megtervezését, megszervezését, értékelését segítő eszközöket és a szükséges taneszközöket. Leginkább 2004–2012 között alkalmazták.

Folyamatosan ellenőrizni (sőt mérni) kellene, hogyan válik be a gyakorlatban, és a tapasztalatok alapján folyamatos módosítást igényel. Sajnos azonban általában csak több év után derülnek ki az erényei és a hibái. Eközben a tanulók és a megvalósítására hivatott tanárok is kicserélődnek az adott iskolában, így a működés feltételei folyton változnak. Évek következetes munkájával lehet csak működőképes helyi tantervet és tantárgyi programot összeállítani, amely egyaránt megfelel a szaktudományos és a szakmódszertani elvárásoknak, illetve a társadalmi igényekre épülő kompetenciafejlesztési követelményeknek is. A földrajztanár elvileg könnyen összeállíthatja tantárgyi programot, ha ismeri a tantárgy alapvető célkitűzéseit, filozófiáját, módszertani igényeit és lehetőségeit.

Azonban a tantárgyak nem önmagukban léteznek. A földrajz nagyon sok szálon függ össze a többi tantárggyal és az iskolai élet tantárgyakon átívelő oktatási, képzési-fejlesztési és nevelési feladataival. Tehát az azokkal való összehangolás a legnagyobb kihívás a tantárgyi program készítői számára. Ugyanakkor a tanterv- és programkészítés rendkívül hasznos a szaktanár számára, hiszen közben arra kényszerül, hogy átgondolja a földrajztanítás-tanulás teljes folyamatát a környezetismerettől a természettudományon (korábban természetismereten) át az alap- és a középiskolai földrajztanításig, sőt a földrajzi érettségig és kapcsolatát a többi tantárggyal, az iskolai munka egészével. Ezáltal annak nem csak azt a kis szeletét ismeri meg, amellyel éppen foglalkozik (pl. a 7–8. osztály vagy a 9–10. osztály földrajzi tananyagát). Átlátja, hogy honnan hová kell eljutniuk a tanulóknak, és felismeri a saját szaktanári tevékenységének helyét, szerepét a teljes folyamatban.

A helyi tanterv kialakításának folyamata a földrajztanár szemszögéből (szerk. Makádi M.)

Földrajz tanmenet készítése

A földrajz tantárgyi program alapvetően meghatározza, hogy a földrajztanár mit és hogyan tegyen az egyes évfolyamokon annak érdekében, hogy az adott iskola pedagógiai programjában megfogalmazott célok megvalósulhassanak. Ez alapján azonban még nem tud tanítani. A tanév földrajztanítási folyamatát részletesen meg kell terveznie, munkatervet kell készítenie. Erre szolgál a **tanmenet**. A tanmenet alapvetően egy előrehaladási ütemterv, amely felsorolja, hogy az egymást követő tanítási órák sorozatában mivel foglalkoznak a tanulók. Kidolgozza minden földrajzóra szakmai és szakmetodikai feladatait, módszertani eszközeit, technikai feltételeit is. A tanmenetet a szaktanár készíti minden tanév elején (szokás szerint szeptember közepéig-végéig). Alapja a helyi tanterv (és/vagy a tantervi program), de figyelembe veszi a tanulócsoporthoz összetételét, tanulási előzményeit és az arra a tanévre vonatkozó aktualitásokat (pl. az iskola kiemelt feladatait, évfordulóit, akcióit) is. Összeállításában segítségül vehetők a tankönyvcsaládokhoz készített tanmenet-javaslatok⁴ is. Azok egy az egyben való átvétele irreális gyakorlat, mert általános pedagógiai modellek, tanári elképzelések alapján születtek és nem az egyes iskolákban jellemző feltételeket vették alapul. A tanmenet általános és részletező részének ajánlott felépítését az alábbi táblázatokból ismerheti meg.

Földrajz tanmenet a ... évfolyam számára				
Évi órakeret: ... óra; heti órakeret: ... óra				
Témakörök	Órakeret	Új ismeretek feldolgozása	Készség- és kompetencia fejlesztés	Összefoglalás, ellenőrzés
•	... óra	... óra	... óra	... óra
Összesen:	... óra	... óra	... óra	... óra
Általános oktatási (tartalmi) célok: <i>felsorolás</i> ⁵				
•				
Általános képzési követelmények: <i>felsorolás követelménykategóriánként</i> ⁶				
• fogalmak:				
• folyamatok:				
• összefüggések:				
A tantárgy nevelési célja: <i>felsorolás</i>				
•				
A tantárgy képzési-fejlesztési feladatai: <i>felsorolás</i>				
•				

A földrajzi tanmenet általános részének ajánlott felépítése

⁴ A hivatalos tankönyvjegyzéken szereplő tankönyvekhez készített tanmenetek kétféle változatban (normál és több gyakorlásra lehetőséget adó ún. rugalmas tanmenet) megtalálhatók az Oktatási Hivatal <https://www.tankonyvkatalogus.hu> honlapján, amelyek a kiválasztott tankönyvek oldaláról érhetőek el és tölthetők le.

⁵ Csak a kiemelt, az egész tanévre vonatkozó tananyaggal összefüggő célok megfogalmazása (elsősorban azoké, amelyek eltérnek az előző és a következő évfolyamokétól) (a többi kategóriában is).

⁶ A tanév során kiemelt kulcsfogalmak, folyamatok és fő összefüggések felsorolása (nagy, átfogó kategóriák, amelyekben lényeges fejlesztés történik ebben a tanévben).

Témakör: ...							
Idő óra	Új ismereteket feldolgozó óra óra	Készséget, kompetenciákat fejlesztő gyakorló óra óra	Összefoglaló és ellenőrző óra óra	Egyéb óra óra			
A témakör céljai							
Oktatási célok: • ...		Képzési-fejlesztési célok: • ...		Nevelési célok: • ...			
A témakör feladatai							
Oktatási feladatok: • ...		Képzési-fejlesztési feladatok: • ...		Nevelési feladatok: – ...			
Óra sz.	Tananyag és órátípus	Új fogalmak	Folya- matok	Össze- függések	Tevékenységek		Eszközök
					tanulói	tanári	
		általános fogalmak:					
		egyedi fogalmak:					

A földrajzi tanmenet tematikus részének ajánlott felépítése

A tanmenetet a szaktanárok készítik, de az igazgató hagyja jóvá, és ettől kezdve iskolai dokumentum, amely az adott iskola adott évfolyamának (osztályának⁷) a földrajtanítására vonatkozik. Ez azt jelenti, hogy a benne foglaltak szerinti ütemezésben, tartalommal és módszerekkel kell haladni a tananyag feldolgozásával. Az természetesen előfordul, hogy a tanév során szükséges eltérni az eredeti tervtől, de azt a tanmenetben jelölni szükséges.

Tematikus terv készítése

A tanévre szóló tanítási-tanulási folyamatra rendszerint szeptember elején készülnek fel a tanárok. Ekkor ugyan nagyvonalakban elképzelhető, hogy milyen munka folyik majd hónapok múlva, de a részletek reális kidolgozása nehéz. A tanítási-tanulási folyamatot a kezdőtanárok ideálisnak, a több éves tapasztalattal rendelkezők az átlagos tanulókhoz viszonyítva képzelik el. Ebből következik, hogy ahogyan haladnak előre a tananyag feldolgozásában, úgy a terv és a valóság egyre távolabb kerülhet egymástól. Valószínűleg a párhuzamos osztályok között is van eltérés abban az esetben, ha a tanár nem „leadja az anyagot”, hanem feldolgozza azt a különböző összetételű, képességű, tudású és szándékú tanulókkal. Ezért az iskolák egy része a hagyományos tanmenetet csak mint ütemtervet használja, és az ütemterv adta tanmenetvázlat a tanév során fokozatosan töltik meg tartalommal. Témakörönként haladnak előre (mindig a következő nagy témakör anyagát dolgozzák fel), ezért **tematikus terv** a neve. Felépítése hasonlíthat a tanmenetéhez, de táblázatának oszlopait célszerű kiegészíteni (pl. a didaktikai feladatok megfogalmazásával, a koncentrációs kapcsolatok leírásával és a megjegyzés rovattal). A **tematikus tervezés** során a tanárok figyelembe vehetik, hogy az

⁷ Elméletileg az évfolyamok minden osztályára eltérő tanmenetnek kellene készülnie, ha abban figyelembe vesszük az osztályok eltérő összetételét, sajátosságait.

egyes osztályok tanulói miben haladtak az elképzelésnek megfelelően, mit kell megerősíteni, esetleg újra feldolgozni más módszerekkel, vagy hol lehet gyorsabban haladni. A tervezés összességében céltudatosabb lehet. Segít abban is, hogy a tanárok ne csak óráról órára lássák maguk előtt a tananyagot, hanem egy-egy nagyobb logikai egységet együtt kezeljenek. Természetesen a következő tanévben újrakezdődik a tematikus tervezés folyamata. Értelmetlen lenne az előző évi tematikus terveket lemásolni, mondván: azok jól beváltak. A tanév tanítási folyamatát tehát minden évben újra és újra végig kell gondolni a tanulócsoporthoz ismeretében, és az alapján elkészíteni az aktuális földrajzi tanmenetet vagy tematikus terveket.

1.2. A tankönyvválasztás elvei és gyakorlata

Az 1980-as évek végén jelentős változást hozott a szaktanári munkában az, hogy megszűnt az egy-egy évfolyamon kötelezően használt, egyetlen tankönyv. A tankönyvpiac megjelenésével széles választék volt az egyes tantárgyak tanításához készült nyomtatott taneszközökből (esetenként túl széles is, amiben nehezen igazodtak el a pedagógusok). Az azóta eltelt több mint két évtizedben sok változás történt, és a soktankönyvű világból gyakorlatilag újra visszatértünk az egykönyvűség rendszeréhez (legalábbis az állami fenntartású intézményekben). Ettől függetlenül **a tankönyvek kiválasztása a szaktanárok feladata és felelőssége**⁸. A helyi tantervekben az iskolák meghatározzák, hogy mely elvek alapján választanak tankönyveket a különböző tantárgyak, illetve az egyes évfolyamok számára. A helyi tanterv tehát az a dokumentum, amelynek elfogadásával a tantestület elkötelezi magát egy-egy módszertani elv vagy tankönyvcsalád mellett. Ha utólag, a gyakorlatban bebizonyosodik, hogy nem volt helyes a választás, akkor módosítani kell a helyi tantervet, és újra el kell fogadtatni azt az iskola fenntartójával. A választás előtt ajánlatos körültekintően szétnézni a lehetőségek között. Az Oktatási Hivatal minden naptári év elején (általában márciusig) közzéteszi a hivatalos **tankönyvjegyzék**⁹, ami tartalmazza a következő tanévre megrendelhető nyomtatott taneszközök listáját. Az abban szereplő tankönyveket, munkafüzeteket, atlaszokat szaktudományi és pedagógiai szakértők a Nemzeti alaptantervvel és a kerettantervvel összhangban lévőnek és oktatásra alkalmasnak találták, ami alapján hivatalosan tankönyvvé nyilvánították azokat¹⁰. A tankönyvjegyzék nagyon kevés információt nyújt a kiadványokról (pl. címe, kiadója, szerzője, ára). Ezért néhány alapkérdésről másként kell tájékozódni, például az alábbiakban következő tanácsok alapján.

- Láthatatlanul soha nem szabad tankönyvet választani. Vegye kézbe és lapozzon bele (akár virtuálisan is) a tanár! Így azonnal szerezhethet egy általános benyomást arról, például megtudja, hogy mekkora a mérete, a súlya, milyen a formátuma és a

⁸A nemzeti köznevelésről szóló törvény (2019. évi LXX. törvény) a közneveléssel összefüggő egyes törvények módosításáról és a nemzetközi nevelés tankönyvellátásáról szóló 2013. évi CCXXXII. törvény hatályon kívül helyezéséről

⁹<https://www.oktatas.hu/koznevelés/tankonyv/jegyzek-es-rendeles/kir-tdkv-jegyzek>

¹⁰A tankönyvvé nyilvánítással és a tankönyvjegyzékre történő felvétellel kapcsolatos eljárás hatósági eljárás, amely az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény rendelkezései szerint folyik.

terjedelme, a tördelése és a színvilága, milyen nyomdatechnikával készült. A legújabb kiadású tankönyvek esetén erre általában nincs lehetőség (mert csak közvetlenül a tanévkezdés előtt jelennek meg). A már korábban megjelentek többsége viszont megtekinthető és leölthető az Oktatási Hivatal honlapjáról¹¹.

- Célszerű megtudni, hogy az adott tankönyvnek van-e előzménye és folytatása, tehát melyik **tankönyvcsaládba** illeszkedik. Itt a tankönyvcsalád mindkét értelmezése fontos. Tehát az, hogy az adott földrajztankönyv része egy a földrajztanítás teljes időtartamára vagy egy szakaszára vonatkozó, azonos elvű és hasonló felépítésű tankönyvsorozatnak, illetve hogy a tankönyvet kiegészíti munkafüzet, atlasz, esetleg ellenőrző feladatlap vagy valamilyen digitális kiadvány.
- Fontos utánanézni, hogy a tankönyv melyik kerettantervhez készült, vagyis hogy az iskola helyi tantervével összeegyeztethető-e. (Összeegyeztethetlenségi probléma a hat- és nyolcosztályos tantervek, illetve a nem állami fenntartású intézmények tantervei esetén szokott előfordulni.)
- Érdeemes fellapozni a tankönyv tartalomjegyzékét. Abból könnyen kiderül, hogy mely témakörökre, hogyan tagolja a tankönyv a tananyagot. Ez alapján eldöntheti a tanár, hogy az összeegyeztethető-e a helyi tantervvel és a tananyagfelosztásról való gondolkodásával. (Az nem feltétlenül baj, ha nem teljesen egyezik a tankönyvben a témakörök feldolgozási sorrendje a helyi tantervben szereplővel, hiszen az általában könnyen átrendezhető.)
- Feltétlenül olvasson bele a tanár itt-ott a tankönyvbe! Kiderül, hogy milyen a földrajzkönyv módszertani feldolgozottsága és eszköztára, stílusa, logikája. Fontos, hogy ezek egyezzenek az iskola, a munkaközösség és a tanár elképzeléseivel, alkalmazott módszereivel.
- Ha van rá lehetősége, érdemes a tankönyvet gyerekek kezébe adni és tesztelni. Megtudhatja a tanár, hogy tetszik-e nekik, tudják-e használni. Érdemes a véleményüket is megkérdezni, mert olyan szempontokat említhetnek, amelyekre a felnőtt, a szaktanár nem is gondol.
- Célszerű meghallgatni más szaktanárok véleményét is. Kérdezze meg a tanár azokat, akik már tanítottak belőle, hiszen a használhatóság a gyakorlatban derül ki. Előfordul, hogy elmarasztaló véleményt hall. Ilyenkor azonban érdemes arra is gondolni, hogy a tankönyv használhatósága a tanár személyiségétől, módszereitől és a tanulók felkészültségétől, hozzáállásától is függ.

Kulcsfogalmak

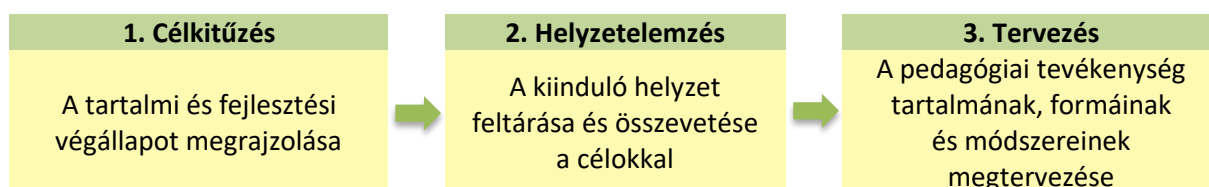
helyi tanterv, tantárgyi program, tanmenet, tematikus terv, tematikus tervezés, tankönyvjegyzék

¹¹ Elérhetősége: <https://www.tankonyvkatalogus.hu>

2. TANÁRI FELKÉSZÜLÉS A FÖLDRAJZÓRÁKRA

2.1. A tanítási óra megtervezésének háttérmunkája

Az egész tanév teendőinek áttekintése és megtervezése csak az egyik alapfeltétele az eredményes tanítási-tanulási folyamatnak, hiszen az érdemi munka a tanítási órák sorozatában valósul meg. Ezek azonban nem egyszerűen csak egymás után következnek úgy, ahogyan a tanár meghatározta a tanmenetben a tanév kezdetén vagy a tematikus tervben a témakör elején. Mindegyik tanítási óra egy egységes folyamat egy láncszeme. Kapcsolódik az előző földrajzórákhoz, figyelembe veszi az azokon elért tartalmi és készségfejlesztési eredményeket, a tapasztalt hiányosságokat, és előkészíti a következő órák történéseit. A földrajztanárnak minden óra előtt döntenie kell arról, hogy hogyan szervezze meg. Annak ellenére, hogy elvileg nagy szabadsággal rendelkezik, tényleges lehetőségei szűkre szabottak. Ugyanis mindig az adott körülmények (pl. a téma, a cél, a tanulók, az időpont) között a legjobb eredményt biztosító, legcélravezetőbb eljárásokat, módszereket, eszközöket kell kiválasztania. Átgondolásukhoz időre van szükség. Ezért **az órára való felkészülés** nem történhet a lyukasórában vagy az órák közötti szünetekben. A legideálisabb az lenne, ha közvetlenül egy-egy megtartott óra után történné, hiszen akkor még elevenen élnek a tanárban a tapasztalatok. Ha erre nincs mód, akkor legalább egy nappal az órát megelőzően kell rá időt szakítani, hogy beérjenek a gondolatok, az elképzelések, legyen idő az eszközök előkészítésére és a szervezésre is.

Az órára való felkészülés logikája (szerk. Makádi M.)

A felkészülés sohasem hagyható el! Még akkor sem, ha a tanár sokéves tapasztalattal rendelkezik, hiszen a helyzet mindig más, minden óra új kihívás, mindegyik sajátos feladatok elé állítja a tanárt. Mi mindent célszerű **végiggondolni** a tartalmi és módszertani szempontból egyaránt jó földrajzóra érdekében?

- **Mi az óra konkrét anyaga?**

Többet jelent, mint a téma (tanítási egység) pontos megfogalmazása. Magában foglalja a tanmenetben vagy a tematikus tervben felsorolt követelmények átgondolását és felülvizsgálatát az előzmények tapasztalatai alapján. Ehhez a követő órák tartalmát is át kell nézni, hogy minden fogalom, tény, folyamat és összefüggés

valóban a legmegfelelőbb helyen és időben kerüljön feldolgozásra. Célszerű az ellenőrzés tartalmát és módszerét is az adott tanítási óra anyagához igazítani.

- **Mit kell feltétlenül feldolgozni?**

A tanítás eredményességének egyik záloga, hogy a tanár a tanulók aktuális igényeihez igazodva tudjon szelektálni a tananyagban. A **szaktudományi tartalom** tanár általi magabiztos ismerete csupán **alapfeltétel**, annak bizonyos részeit kell megértetni és hasznosíthatóvá tenni a tanulók számára. Ennek alapfeltétele, hogy átlássa a tananyagrendszert, és pontosan tudja, hogy azon az órán abból mit és milyen mélységben kell megszereztetnie a tanulókkal. Ez részben mennyiségi kérdés. Ne felejtse, olykor a kevesebb több! A lényegkiemelést a tanárnak el kell sajátíttatnia a tanulókkal, de önmagának is gyakorolnia szükséges. Mértékletesnek kell lennie abban a tekintetben is, hogy milyen mélységben dolgozza fel a fogalmak, a folyamatok, a jelenségek tartalmát, mennyire szerteágazó összefüggés(rendszer)eket mutat be. A földrajzi tananyag struktúrájából következik, hogy a legtöbb dologgal többször foglalkozunk, de mindig eltérő mélységben, más-más oldalát vagy kapcsolatát megvilágítva. Ezért magabiztosan kell ismerni az aktuális tananyag előzményeit és az arra való ráépülést, így elkerülhető, hogy mindig mindent akarjon azzal kapcsolatban feldolgoztatni, megtanítani.

- **Mik az óra céljai és feladatai?**

A tanmenet a tantárgy egész évfolyamának, a tematikus terv pedig a témakörök tanításának céljait és feladatait fogalmazza meg. A tanítási órákra való lebontásuk az egyes földrajzórákra való felkészülés során történik. Kiterjed az oktatásra, a képzés-fejlesztésre és a nevelésre egyaránt. Itt nem arról van szó, hogy minden órához görcsösen keresni kell célokat és feladatokat. Éppen fordítva: azt kell végiggondolni, hogy a téma szolgálhatja-e a földrajztanítás egészére megfogalmazott célok valamelyikének a megvalósítását.

- **Milyen órátípus szükséges?**

A tanmenet készítésekor a tanár már megtervezte, hogy az egyes témákat milyen órátípus keretében dolgozza fel. Előfordulhat azonban, hogy módosítani kell azon. Például az új ismereteket szerző és feldolgozó órát készségeket fejlesztő órára kell cserélni, mert a szükséges jártasságok még nem alakultak ki a tanulóknál, ezért nem szabad, nem érdemes továbblépni. Ez nem azt jelenti, hogy egy külön fejlesztőórát kell közbeiktatni, hanem azt, hogy más órátípus keretében kell feldolgozni a soron következő témát.

- **Mely munkamódszerekre van szükség?**

Az előzőkből következik, hogy a tanárnak ki kell választania a legígéretesebb munkamódszereket a célok, a feladatok, a tananyag és az órátípus ismeretében. Ebben is támaszkodhat a tanmenetben, a tematikus tervben leírtakra, de nem veheti át automatikusan az ott leírt módszereket. Azokban a dokumentumokban csak a

legfontosabbakat fogalmazta meg, most viszont minden didaktikai mozzanathoz (az új anyag egyes altémáinak feldolgozásán kívül az ellenőrzéshez, az értékeléshez, a rögzítéshez, az összefoglaláshoz stb.) meg kell találnia a megfelelő módszert.

- **Hogyan épüljön fel az óra?**

A kiválasztott tananyag és munkamódszerek alapján **logikai sorba** kell **rendezni** a didaktikai mozzanatokot. Mivel az elvégzendő feladat mindig több, mint a rendelkezésre álló idő, igazi művészet a megfelelő **időbeosztás megtervezése**. Csak a kevés gyakorlattal rendelkező tanár kerülhet olyan helyzetbe, hogy úgy érzi, az óra végére nem maradt feladata, mert valószínűleg gyorsan elmondta, amit a témával kapcsolatban gondolt, de nem tanított. A többiek az ellenkezőjétől tartanak: bele fér-e az órába mindaz, amit elterveztek. Rendszerint nem, és akkor azokból az anyagokból házi feladat lesz vagy feldolgozásuk átcsúszik a következő órára. Az egyes didaktikai mozzanatok időigényét azonban mindenképpen fel kell becsülni, hiszen csak így képzelhető el ésszerű gazdálkodás a 45 perccel. A tapasztalt tanár felkészül arra, hogy az óra üteme eltérhet a tervezettől. Mindig van a zsebében egy-két tartalék feladat (pl. a témához kapcsolódó érdekesség vagy gyakorlat, egy didaktikai játék, egy olvasmány, egy problémafelvetés). Ha pedig látja, hogy szalad az idő, átlép olyan feladatokat, amelyek elhagyásának nincs lényeges következménye.

- **Milyen eszközöket igényel az óra?**

A földrajzóra anyagának feldolgozásához általában sok eszköz szükséges, alig van módszer, amelyhez ne kellene valami. Ezeket minden egyes didaktikai mozzanathoz hozzá kell gondolni. Egy részük készen van, a tanár más órán is használta, csak elő kell venni a szertárból, az asztalfiókból vagy a számítógép valamely mappájából, le kell tölteni az internetről (pl. földgömb, szemelvény, makett, ppt-prezentáció, egy digitális applikáció). Mások viszont hiányoznak. Az sohasem lehet érv, hogy nincs kéznél egy eszköz, ha szükség lenne rá. Meg kell keresni, kölcsön kell kérni, el kell készíteni vagy be kell szerezni. Alapelv, hogy a felkészülés során nem azokhoz az eszközökhöz kell igazítani az óra módszerét, amelyek megvannak, hanem a kiválasztott módszerhez kell előteremteni a szükséges eszközöket. Természetesen ez időt és fáradságot kíván, azonban néhány év kitartó munkájával összegyűlnek a legfontosabbak. Utána már csak aktualizálni, kiegészíteni, tökéletesíteni és karbantartani kell azokat.

- **Milyen szervezési feladatok vannak?**

Annak érdekében, hogy minden gördülékenyen menjen az órán, végig kell gondolni: hogyan kell átrendezni a tantermet; hová és hogyan kell előkészíteni az eszközöket, a szemléltető anyagokat, a tanulói munkákat; hogyan kell egyszerűen és gyorsan elérhetővé tenni a linkkel elérhető vagy kivetítendő anyagokat, az online adminisztrációs rendszert; hogyan és mikor (az órát megelőzően vagy a tanítási óra melyik részében) célszerű kiadni a feladatokat, hogy megoldásuk akkorra készüljön el, amikor szükség van rájuk.

2.2. A földrajzi tanítási tervezet és óravázlat készítése

A tanítási tervezet készítése és követelményei

A jó tervezés csak fél siker. Az igazi megmérettetés akkor következik, amikor a tanárnak a lehető legjobban kell megvalósítania a tervében megfogalmazottakat. Ez aligha sikerülhet, ha a felkészülés csak gondolatban történt meg. Noha törvény, rendelet nem kényszeríti a pedagógusokat arra, hogy írásban készüljenek minden egyes tanítási órára, a tapasztalat azt mutatja, hogy szükség van rá. A munka lendületében ugyanis az óra során könnyen elfelejtheti a tervezett logikai menetet, a pontosan megfogalmazott kérdéseket, utasításokat. Váratlan események eltéríthetik eredeti szándékaitól, és olyankor a leírtak segítenek visszatalálni a tervezett elképzeléshez. A leírt időterv szükséges lehet ahhoz, hogy menet közben ellenőrizze, megfelelően gazdálkodik-e az idővel.

Tanárjelöltek nem taníthatnak **írásbeli felkészülés** nélkül. Az előzetesen elkészített tanítási tervezetet vagy óravázlatot a mentortanár hagyja jóvá. A **tanítási tervezet** összeállítása a tanári pályára készülők és a pályakezdők munkáját segíti. Igen részletes terv, tulajdonképpen az előzőekben bemutatott gondolkodási folyamat írásbeli rögzítése. Szigorú szempontok szerint készül azért, hogy a leendő tanárok óratervezése minél tudatosabb legyen. Általános része a tanítási-tanulási folyamat egészének átgondolása szempontjából fontos. Az óra menetének részletes kidolgozása pedig a tényleges földrajzói munka tudatos cselekvési terve. Minden didaktikai mozzanat a legapróbb részletekig kidolgozott benne. A tanár minden mozzanathoz megfogalmazza, hogy milyen módszerrel és munkaformában valósítja majd meg, és időtartamot is rendel hozzá. Ez praktikus azt jelenti, hogy a tanítási tervezetben minden órai történéshez (a táblázat 2. oszlopa) tartozik didaktikai mozzanat és módszer, amelynek megnevezendő a munkaformája, és a legtöbbször eszközt is igényel.

A tervezet „lelke” az óra menetének leírása, hiszen ebből derül ki, hogy pontosan mikor és mi történik a 45 perc során. Kidolgozásának mélysége nehezen fogalmazható meg általánosságban, mert nagyban függ a módszertől, a munkaformától és a tanár stílusától, lényegkiemelési módjától is. (Például csoportmunkában való feldolgozás esetén a részletes feladatokat a feladatlapok tartalmazzák, online tesztek esetében a kérdések valamely webes felületen érhetők el.) Azt mondhatjuk, a tervezetnek annyira kell kidolgozottnak lennie, hogy az alapján bármely külső olvasó képes legyen követni az óra tartalmát és módszereit. Az óra fő tartalmi elemeit, kulcsfogalmait és a lényeges folyamatokat, összefüggéseket azonban minden esetben meg kell fogalmazni. Célszerű a főbb tanári problémafelvetéseket, kérdéseket és utasításokat is megfogalmazni annak érdekében, hogy azok majd pontosan és helyesen hangozzanak el a tanítási órán. Az azokra való válaszoknak szintén szerepelniük kell (legalább kulcsszavakkal vagy az elvárások egyszerű, de konkrét megfogalmazásával).

1. Alapadatok

- **Időpont:** dátum, óra
- **Intézmény:** az iskola neve és címe
- **Osztály:** az évfolyam és az osztály betűjele
- **Tanít:** az órát tartó tanár neve
- **Témakör megnevezése:**
- **Tanítási egység (téma) címe:**
- **Az óra típusa:** a jellemző órátípus

2. Tantervi követelmények

A tanítási óra oktatási céljai: célok (tételes felsorolás)

A tanítási óra képzési-fejlesztési céljai:

célok (tételes felsorolás) + mivel, mi által kívánja megvalósítani?

A tanítási óra nevelési céljai:

célok (tételes felsorolás) + mivel, mi által kívánja megvalósítani?

Oktatási követelmények

a. **Fogalmak:**

- újak: felsorolás
- megerősítendők: felsorolás

b. **Folyamatok:**

- újak: felsorolás
- megerősítendők: felsorolás

c. **Összefüggések:**

- újak: felsorolás elemekre bontva
- megerősítendők: felsorolás elemekre bontva

d. **Fejlesztendő készségek, kompetenciák:**

tételes felsorolás + mivel, mi által kívánja megvalósítani?

e. **Megfigyelések, vizsgálatok, kísérletek:** felsorolás

f. **Főbb tanulói tevékenységek:** felsorolás

3. Szemléltető és munkaeszközök

tételes felsorolás pontos adatokkal (amelyek alapján egyértelműen beazonosíthatók)

4. Felhasznált irodalom

tételes felsorolás

szakirodalom, szakmódszertani irodalom, tankönyv, atlasz stb. pontos könyvészeti adatokkal

5. Mellékletek jegyzéke

tételes felsorolás

A földrajzi tanítási tervezetek javasolt felépítése: általános rész

Idő ¹²	Az óra menete	Didaktikai mozzanat	Didaktikai módszer	Munkaforma	Eszköz

A földrajzi tanítási tervezetek javasolt felépítése: az óra felépítése, menete

¹² Az idő oszlopában érdemes az órai mozzanat időtartamát feltüntetni (pl. 5 perc), de valaki jobban szereti, ha annak a pontos ideje (pl. 10:25–10:30) van megadva. Mindkettő jó megoldás.

Az óravázlat készítése és követelményei

A mindennapokban nincs mód minden órára tanítási tervezetet összeállítani. Ehelyett a tanárok óravázlatot írnak. **Milyen a jó óravázlat?** Olyan, amelyből a készítője eredményesen tud tanítani. Hogy ehhez melyik tanárnak mire van szüksége, az nagyon különböző lehet. Az idővel is változhat, a tapasztalatok gazdagodásával általában rövidül, egyszerűsödik, egyéni megoldásokkal gazdagodik. Tartalmazhatja az óra logikai menetét, a tananyag vázát (a főbb fogalmakat, folyamatokat, összefüggéseket), a lényeges tanári kérdéseket és utasításokat, az egyes tanulók vagy a csoportok konkrét feladatait és az azokhoz szükséges eszközöket (pl. a ppt-prezentáció 6. diája, az atlasz 20. oldali térképe, a munkafüzet 19. oldalának 2. feladata), a házi feladatot. Azonban mindig ki kell terjednie az óra didaktikai mozzanatainak sorrendjére, a tanár és a tanulók konkrét tevékenységére és azok időigényére. Érdemes a használt eszközöket is pontosan feltüntetni benne.

Az óravázlat a tanári munka segítésére készül, tehát nem kell szégyellni az órán való használatát. Sőt az a siker feltétele, és akár erény is lehet a tanulók szemében. Példát mutat arra, hogy az eredményes munkavégzéshez tudatos tervezés szükséges, és a tervek megvalósítása érdekében céltudatosan kell dolgozni. (Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a tanár a vázlatból olvassa fel a tényanyagot.) Javasolt a vázlatot az órán könnyen elérhetően elhelyezni. Lehet, hogy nem a tanári asztalon van a legjobb helye, hiszen a földrajztanár ritkán tartózkodik az asztal közelében. Ha az atlaszt vagy a munkafüzetet általában a kezében tartja, akkor tegye abba, így bármikor belepillantathat.

A vázlatban leírtakat nem lehet, sőt nem is szabad mindig betartani, mert akkor az óra nem a valóságos tanítási-tanulási folyamatról szól. Előfordul, hogy egy váratlan beszélgetéssel, magyarázattal, rajzolással vagy a tanulóknak felmerült kérdésekre adott hosszabb válasszal tudja a tanár a megfelelő mederbe terelni a diákok gondolkodását. Ilyenkor bátran eltérhet a tervezettektől. Ne feledje: munkájának az a célja, hogy minél mélyebb földrajzi-környezeti tudáshoz juttassa tanítványait, nem pedig az, hogy mindenáron elmondja nekik a tananyagot! A tanulók nem elviselői a tanári tevékenységeknek, hanem a pedagógus által irányított folyamatban maguk szerzik meg a szükséges tudást.

Kulcsfogalmak

tanítási óra, tanári felkészülés, tanítási tervezet, óravázlat

3. A TANÍTÁSI FOLYAMAT ELEMZÉSE ÉS ÉRTÉKELÉSE

3.1. A földrajzórák megfigyelése (hospitálás)

A tanítási-tanulási folyamat nem csupán a köznevelésben résztvevő diákok szempontjából közelíthető meg. Szükséges, hogy áttekintsük a tanárok képzésének és továbbképzésének oldaláról is, hiszen részben az ő pedagógiai-módszertani kultúrájukon múlik, milyen földrajzi tudást szereznek majd tanítványaik. Minden bizonnyal az egyik leghatékonyabb képzési, továbbképzési forma az **óralátogatás** (közismert nevén **hospitálás**). Alapvetően tapasztalatszerzés a célja, amely során a tanárjelölt hallgatók és a gyakorló tanárok egyaránt pedagógiai, szakmódszertani és szakmai ötleteket, fogásokat lesnek el. Az óra után tartott megbeszélésen pedig kicserélik gondolataikat és tapasztalataikat. Az órát tartó tanár számára hasznos lehet, ha visszajelzést kap a munkájáról. Még a legjobb önismerettel rendelkező ember is gyakran másként látja tevékenységét, mint a külső megfigyelő. A hallgatók az óralátogatásokon ismerkednek a tanulókkal. Általában és ténylegesen is. Az órák sorozatán tárulnak fel előttük az életkorok jellemzői, a fiúk és a lányok, az egyes gyerekek magaviseletének, hozzáállásának és tanulási szokásainak különbségei. Megismerik azokat a tanulókat, akikkel néhány óra múlva dolgozniuk kell, és tovább kell vezetniük őket a földrajzi ismeretszerzés és a kompetenciafejlesztés folyamatában. A tanárjelöltek megfigyelésének tudatosságát megfigyelési szempontok segítik, amelyeket mentortanáraiktól¹³ kapnak a hospitált óra előtt. Az órákról feljegyzéseket készítenek a **hospitálási naplóba** annak érdekében, hogy a tapasztalatok ne merüljenek feledésbe, és elraktározzák a jó praktikákat, amelyeket alkalom adtán felhasználnak.

Földrajzórát persze nem csak földrajz szakos tanárok és tanárjelöltek látogathatnak. Az osztályt megfigyeli az osztályfőnök vagy az őket tanító más szakos tanár elsősorban azért, hogy a tanulókkal kapcsolatos tapasztalatait összevesse sajátjaival, illetve más helyzetekben is megismerhesse őket. Az órát alkalmanként az iskolavezetés egyik tagja, a munkaközösség-vezető vagy a szaktanácsadó¹⁴ is meglátogatja. Az igazgató felel az iskolában folyó minden tevékenységért, ezért néha személyesen is meg kell győződnie a tanár és a tanulók közös munkájáról. Ő elsősorban nem szakmai, hanem irányítási, szervezési, pedagógiai szempontok szerint figyeli a tanítási-tanulási folyamatot. A munkaközösségvezető és a szaktanácsadó óramegfigyeléseinek általában az a célja, hogy megerősítsék a tanárt

¹³ Mentortanár: az a tanár, aki a tanárjelöltekkel foglalkozik az iskolában. Egy részük csak irányítja a munkájukat (pl. hospitálásokat szervez, megszervezi, hogy milyen foglalkozásokon vegyenek részt). Más részük vezetőtanári munkát lát el, vagyis bemutatóórákat tart, előkészíti, elemzi és értékeli a hallgatók által tartott órákat.

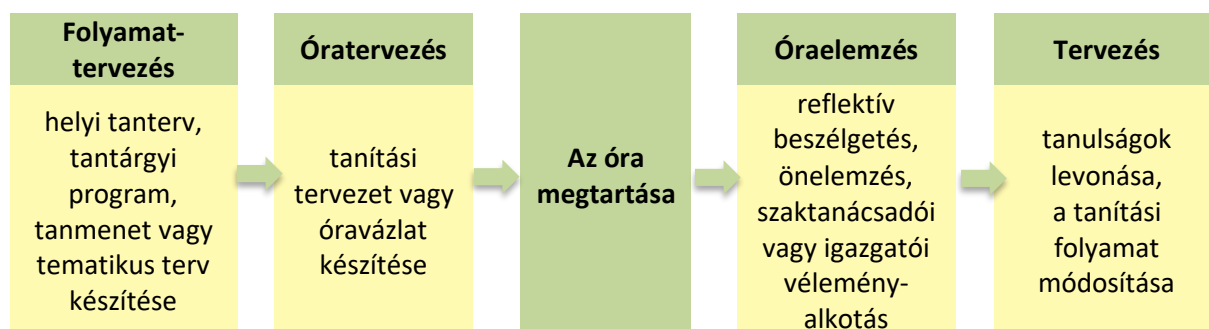
¹⁴ Szaktanácsadó: a körzetenként (pl. tankerületenként) szervezett szaktanácsadói szolgálat munkatársa. Olyan elismert szaktanár, aki az igazgató kérésére megy az iskolába megismerni a szaktárgy tanításának színvonalát, a szaktanár tevékenységét, és szakmai tanácsokat ad a további munkához.

mindabban, amit jól csinál. A kevésbé sikeres területeken pedig tanácsokkal, javaslatokkal segítik további szakmai és pedagógiai munkáját.

3.2. A földrajzóra elemzése és értékelése

Az óraelemzés és szempontjai

Minden tapasztalat csak akkor ér valamit, ha tudatosan feldolgozzák. A tanítási munkában ezt szolgálja az **óraelemzés**, amely szervesen beépül a tervezési folyamatba.

Az óraelemzés helye a tanári tervezési folyamatban (szerk. Makádi M.)

A földrajzóra megtartása után a tanárnak mindig elemeznie kell saját munkáját, ha volt vendége, ha nem. Ez nem azt jelenti, hogy felsorolja, mi történt az órán. Sokkal inkább azt, hogy megfogalmazza, mit miért csinált és az milyen eredménnyel járt. Végiggondolja, hogy tanítványai honnan indultak és hová jutottak a tanulási folyamatban. Ha valami nem sikerült az órán, akkor próbálja feltárni az okát, illetve kigondolja, hogyan lehetne változtatni rajta. Az elemzés történhet speciális pedagógiai nézőpontok alapján (pl. a tanár és a tanulók kapcsolata, a tanulók egymást támogató tevékenysége vagy a tanulók önálló tevékenységi szintje). Alapvetően azonban a földrajz szakmódszertan szempontjai alapján folyik. A tanárjelöltek és a gyakorló tanárok számára minden látott földrajzóra tanulságos. A pozitív és a negatív tapasztalatok egyaránt hozzájárulhatnak fejlődésükhöz, ha az órákat körültekintő és több szempontú elemzés követi.

A földrajzóra elemzése során az alábbi **szempontokat** használjuk.

1. A tanítási egység helye és szerepe a tanítási folyamatban

- A témakör helye a földrajzi tananyagrendszerben (a tantervek alapján)
- A tanítási egység helye a témakörben (kapcsolódása a megelőző és a következő órák tananyagához)
- Tantervi követelmények a témakör, azon belül a tanítási egység tananyagával kapcsolatban
- A téma legfőbb didaktikai, képzési és nevelési feladatainak megfogalmazása, a közöttük lévő kapcsolatok feltárása

- A tanulók előzetes földrajzi ismeretei, képességei, amelyekre támaszkodhatott a tananyag feldolgozása során
- A tantárgyi (műveltségi területi) koncentrációs lehetőségek, amelyekkel élt az órán, indoklással
- Az iskolán kívül szerzett tanulói ismeretek és tapasztalatok beépítési lehetősége

2. A tanítási óra felépítése

- Az órátípus megválasztása és annak indoklása
- A tanítási egység legfontosabb didaktikai, képzési-fejlesztési és nevelési feladatainak megfogalmazása, azok összhangja
- A didaktikai mozzanatok megválasztásának, belső arányának indoklása
- A tanítási óra tartalmi egységeinek tagolódása, annak indoklása
- Az óra időbeosztásának tervezése és összevetése a megvalósulással
- A tanítási órát megelőző szervezési feladatok

3. A didaktikai mozzanatok megvalósulása

- célkitűzés, rész célkitűzések megoldása;
- motivációk megvalósulása, sikeressége;
- az új ismeretek feldolgozásának (tényanyagszerzés, elemzés, általánosítás, rögzítés) arányainak megvalósulása;
- az ismeretek alkalmazásának, a gyakorlati tevékenységeknek a megvalósulása;
- az ismeretek ellenőrzésének és értékelésének megvalósulása (módszerei és arányai)

4. A munkaformák és módszerek megvalósulása

- Megfeleltek-e a tantervi követelményeknek?
- Hogyan igazodtak a tanulók életkori sajátosságaihoz?
- Mennyire voltak változatosak a munkaformák (frontális, egyéni és csoportmunka aránya, differenciált foglalkoztatás)?
- A szemléltető- és munkaeszközök használatának indokoltsága.

5. A szakmai követelmények megvalósulása

- A tantervben szereplő főbb szaktudományos szemléleti kérdések érvényesülésének szintje és módja
- A földrajzi-környezeti logika közvetítésének sikeressége a tananyagfeldolgozás során
- Az ok-okozati összefüggések bemutatásának, elemzésének módja és szintje
- Milyen átfogó képet szereztek a tanulók a tananyaggal kapcsolatban az óra végére?

6. A készség- és kompetenciafejlesztési feladatok és megvalósulásuk

- A legfőbb fejlesztési célkitűzések megvalósulása a tanítási órán
- A tanórai feladatok és a tanulók képességszintjének kapcsolata

- A térbeli és az időbeli tájékozódási készség fejlesztésének megvalósulása
- A tanulók gondolkodási készségének fejlesztési módja és sikeressége
- A különböző jellegű információhordozók használatával összefüggő készségek fejlesztésének biztosítása

7. A nevelési feladatok és megvalósulásuk

- A tervezett nevelési feladatok megvalósítási módja és szintje, sikeressége
- Az órán adódó spontán nevelési helyzetek megoldási módja

8. A tanulók megfigyelése

- A tanulók magatartása, munkafegyelme
- A tanulók aktivitása, részvétele az órai munkában
- A tanulók önálló munkavégzési képességének szintje
- A tanulók együttműködési képessége
- Az osztály teljesítményének összevetése a tudásszintjükkel

9. Az óra eredményessége, hatékonysága

- A tanítási tervezetben/óravázlatban megfogalmazott pedagógiai és szakmai elképzelések eredményessége
- Miben és milyen mértékben tért el a tervezettől? Mivel indokolható?
- Milyen mértékben sikerült elvégezni a tanórai anyagot?
- Milyen földrajzi-környezeti képzet alakult ki a tanulóknál a tanított témával kapcsolatban?

10. A tanár munkájának értékelése

- A tanár tanítási órára való felkészülésének színvonala (tanítási tervezete /óravázlata, az óra előkészítése)
- A tanár egyénisége: megjelenése, fellépése, aktivizáló képessége, kapcsolata és együttműködése a tanulókkal
- A tanár beszédkultúrája, beszédmodora, szóbeli és írásbeli nyelvi kifejező-képessége
- A tanár kérdéskultúrája és problémafelvető képessége
- A tanár szakmai tudása, földrajzi-környezeti szemléletének szintje
- A tanár pedagógiai képességei (pl. fegyelem biztosítása, nem várt helyzeteket megoldó képessége)
- A tanár módszertani kulturáltsága
- A tanár önértékelési képességének szintje

11. A tapasztalatok összegzése

- A tanulságok levonása a tanítási óra eredményessége alapján
- A következő kapcsolódó tanítási óra tervezésének szempontjai
- Általános pedagógiai és szaktanári következtetések a jövőre nézve

A hagyományos óraelemzés menete

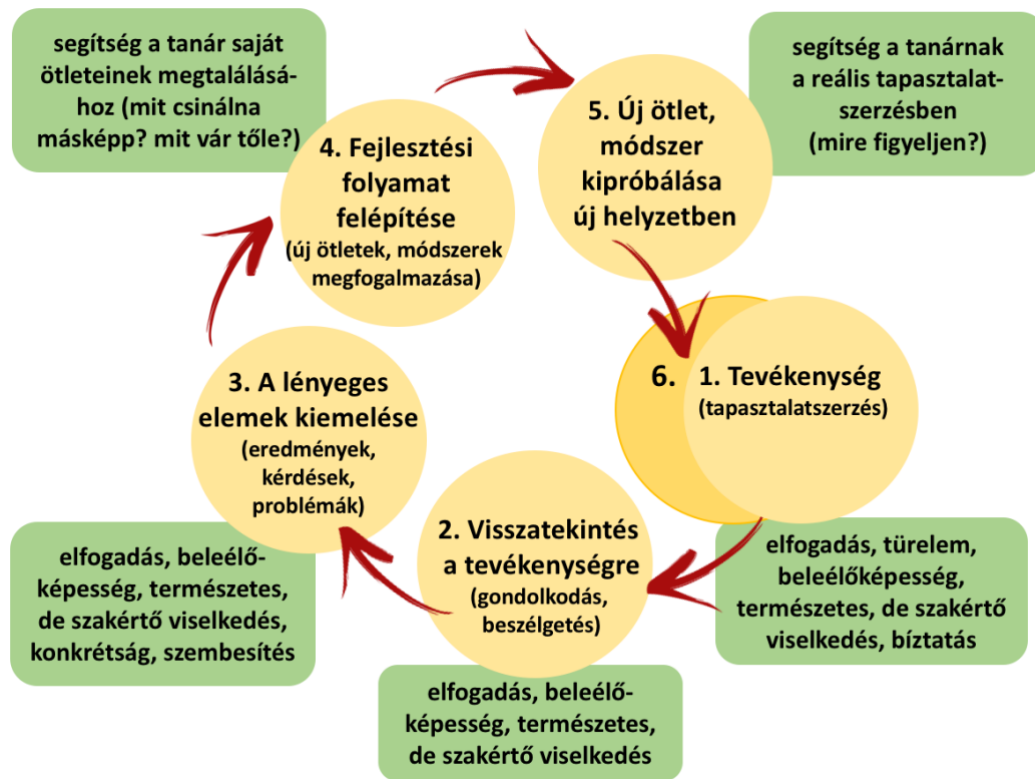
A **hagyományos óraelemzés** során először a tanár értékeli saját munkáját az elemzési szempontok alapján (önértékelés), majd utána mások (pl. a hallgatók, a kollégák) is elmondják megfigyeléseiket (véleményalkotás). Általában azonban nincs mód arra, hogy minden óra után valamennyi elemzési szempontot sorra vegyék. Olyankor válogatnak közöttük, csak azokról beszélnek, amelyek kiemelkedően jól valósultak meg vagy amelyek kevésbé voltak sikeresek. Fontos, hogy az óraelemzés során mindkét csoportról megfelelő arányban essen szó. Az eredményekről egyfelől azért, hogy a tanár megerősítést kapjon, másfelől azért, hogy az órát megfigyelők számára tudatossá váljon a jó példa. A sikertelenségek feldolgozása segít abban, hogy a jövőben elkerülhetők legyenek a hozzájuk vezető módszertani problémák, hiányosságok. A lényeg mindig annak megfogalmazása, hogy a tapasztalatoknak milyen, jövőbe mutató tanulságai, következményei vannak.

A hagyományos óraelemzés sémája a földrajztanárképzésben (szerk. Makádi M.)

Ennél tudatosabb, mélyebb elemzésre adhat lehetőséget a **reflektív beszélgetés**. Az abban résztvevők nem alá-fölérendeltségi helyzetüknek megfelelő sorrendben és módon szólnak meg, hanem mint egyenrangú beszélgetőpartnerek. Hangosan gondolkodnak az órai tapasztalatokról. A beszélgetés irányítójának (pl. a mentortanárnak) az a feladata, hogy segítsen megtalálni a kapcsolódási pontokat az elméletben (pl. pszichológiában, pedagógiában, földrajz szak módszertanban, földtudományokban) tanultak és a gyakorlat között. Tulajdonképpen egy természetes tanulási folyamaton vezeti végig az órát tartót és a beszélgetés résztvevőit. Közvetett módon segíti a tanári mesterség elsajátítását azáltal, hogy nem véleményt formál (különösen nem ítéletet mond), hanem felfedeztetni az eredményhez vezető stratégiákat. Azt érezteti a tanárral, hogy az óraelemzés a problémák feltárása érdekében történik, hiszen az teremti meg a tanulás, a továbbfejlődés lehetőségét. Az ilyen beszélgetések során épül fel az a folyamat, amiben egyre tökéletesednek a tanár módszerei, stratégiái.

Ismerje meg a reflektív beszélgetés lényegét az ábra alapján! Az ábra belső köre az órát tartó (tanár, hallgató) tanulási folyamatát kíséri végig, amely egy öngerjesztő, spirális folyamat. A külső kör a beszélgetést vezetővel (mentortanárral) szemben támasztott követelményeket fogalmazza meg, amelyek birtokában képes segíteni a tanár, a földrajztanár jelölt tanulási folyamatát.

A reflektív beszélgetések sémája (Korthagen modellje alapján szerk. Makádi M.)

Kulcsfogalmak

óralátogatás (hospitálás), óraelemzés, reflektív beszélgetés

4. A FÖLDRAJZI SZAKTANTEREM ÉS A SZERTÁR

A földrajztanári felkészülésnek része az éves tevékenységekre tartalmi előkészítése mellett a tanítási-tanulási folyamatra való technika felkészülés is. Az előzőekben láthatta, hogy a földrajztanítás milyen sok és sokféle szemléltető eszközt, anyagot igényel. Elhelyezésük és előkészítésük a praktikus használatra helyigényes. Részben a szertárban, részben a szaktanteremben oldható meg. A két iskolai helyiség szervesen összetartozik, kiegészítik egymást.

Földrajzi tanulási környezet a szaktanteremben

A tantervi elvárásoknak megfelelő, korszerű oktatás alapvetően igényli a szaktantermek használatát. Sajnos ezt egyre több intézmény nem veszi figyelembe. Napjainkra felszámolódni látszik az 1980-as évek elején kiépített **szaktantermi rendszer**. Hátterében gyakran a tanteremhiány, más esetekben viszont a szaktanári kényelem húzódik. Pedig a szaktanterem feltétele a nyugodt tanári munkának. Sok időt takaríthat meg a benne dolgozó pedagógus, hiszen a praktikus berendezett szaktanteremben a legtöbb szükséges eszközt és anyagot az óra bármely részében előveheti és használhatja. A **földrajzi szaktanterem** tulajdonképpen egy komplex tanulási környezet, úgy is fogalmazhatunk, hogy taneszköz-együttes. Nem pusztán a tanítás-tanulás helyszíne, hanem felszereléseivel alkalmas a tanulók ismeret- és készség szintjének fejlesztésére, a tantárgy anyagának sokoldalú, sokféle feldolgozására. A bútorokat és az eszközöket úgy kell benne elhelyezni, hogy egyszerre feleljen meg a tanuláspszichológiai, a szakmódszertani és a praktikussági elvárásoknak, valamint szükség esetén a hagyományos ülésrend átalakítható legyen (pl. csoportmunka, dramatizálás esetén, terepasztal és számítógép használat, forrásfeldolgozás során). Ha nem is mobilis a bútorzata, érdemes eleve **csoportasztalokkal** (pl. 2/3 összefordított tanulói asztal 4/6 tanuló számára) vagy **tanulószigetekkel** berendezni.

Frontális tanulás földrajzi szaktanteremben, 1912 ([forrás](#))

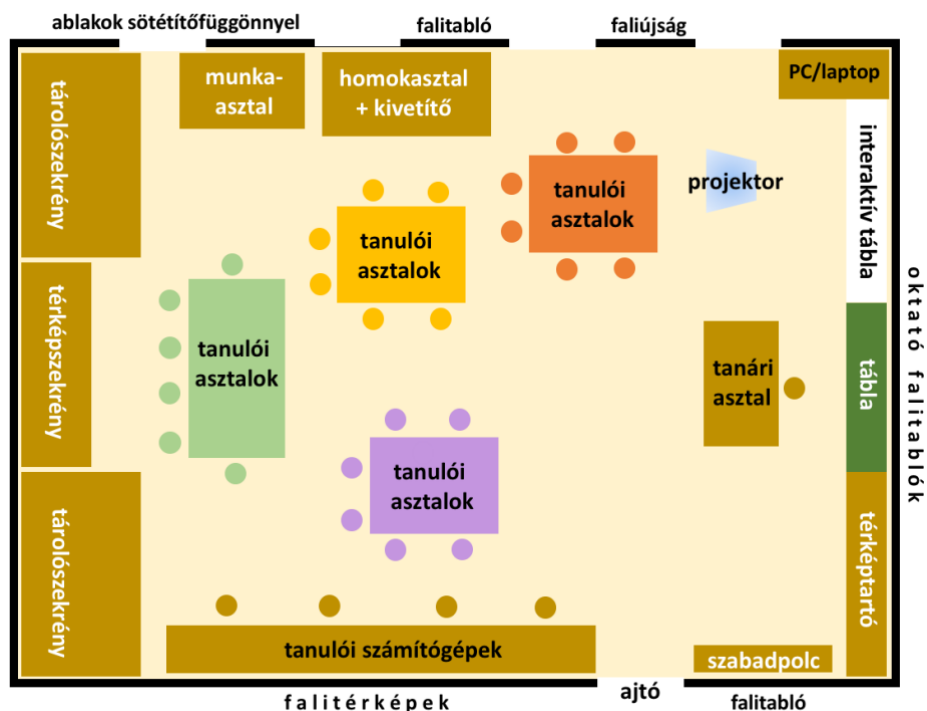
Tanulószigetes interaktív tanterem [\(forrás\)](#)

A tanár többnyire erre a célra kialakított zárható szekrényben vagy audiovizuális asztalban tartja a leggyakrabban használt elektronikus eszközöket (pl. laptopot, prezentert, távirányítót, tableteket, elektromos hosszabbítókat). A projektort célszerű a falon (plafonon) rögzíteni a technikai kímélésén túl azért, hogy alkalmankénti beállításával ne menjen el értékes idő, és ne is foglaljon helyet az asztalon, padon. A kivetítés élvezhetőségét növeli, ha **a terem besötétíthető**. Fontos, hogy a kivetítéshez használt vászon ne takarja a táblát, hiszen gyakran szükséges egyidőben használni a fénytáblát és a hagyományos táblát. Optimális esetben a szaktanterem érintőképernyős **interaktív táblával**¹⁵ is felszerelt, de ha nem is, **stabil internetelérés** nélkül már nem dolgozhatunk a földrajzórákon.

A szemléltető anyagok egy részét (pl. oktató falitablókat, földrajzi képgyűjteményeket) indokolt úgy elhelyezni általában a tanterem homlokfalán, hogy azok mindig a tanulók szeme előtt legyenek. Az oldalfalakra kerüljenek azok a térképek, amelyeket szinte minden órán használnak (pl. a Föld és a Kárpát-medence domborzati, a földrajzi övezetesség, a világ országainak és Magyarország megyéinek térképe). Ugyancsak ide kerülhetnek a rendszerező falitablók, poszterek (pl. a földtörténeti időoszlop, a hegységek, az éghajlatok, az ásványkincsek, a gazdasági ágak csoportosítása, a Naprendszer felépítése). A régi iskolaépületek nagy falfelületei lehetőséget adnak néhány tematikus térkép elhelyezésére is. A csak alkalmanként használt falitérképeket célszerű **térképtartó állványra** helyezni. Felakaszthatók az írotáblára is, de jelentős helyet foglalnak el, és általában nincsenek megfelelő magasságban (pl. jelentős részük mélyre lóg, az első padsorokban ülők kitakarják). A legjobb megoldás, ha a terem frontfala feletti mennyezeten, az egyik oldalon 5-10

¹⁵ Interaktív tábla: IKT-eszköz, komplex tanulási környezet, ami egy szoftver segítségével összekapcsolja a táblát a számítógéppel és a kivetítővel úgy, hogy a tábláról vezérelhető. A kivetített anyag objektumai mozgathatók, a táblán fejleszthetők, feliratozhatók, és az elkészült tartalmak lementhetők. Hazánkban tíz fajtájuk is használatos (pl. SMART, CLEVERBOARD, VIEWSONIC).

függönytartó karnisból álló **sínrendszer** alakítanak ki, és görgőire akasztják a térképeket. Mindig azt húzzák a terem közepére, amelyekre szükség van az órán.

A földrajzi szaktanterem praktikus berendezésének vázlata (szerk. Makádi M.)

A földrajztanár üvegajtós szekrényben vagy tárolóban helyezheti el a gyűjteményeket (pl. kőzet-, talaj- és terménygyűjteményt) és a nem rendszeresen használt eszközöket (pl. modelleket, földgömböket, tellúriumot). Célszerű időközönként cserélni az anyagukat, nemcsak azért, hogy többfélét láthassanak a tanulók, hanem azért is, hogy mindig aktuálisak legyenek (pl. kapcsolódjanak az éppen tanult tananyagrészhez, valamely aktuális iskolai, hazai vagy földi eseményhez). A földrajztanításban nem nélkülözhető könyveket és folyóiratokat a tantermi szabadpolcon (esetleg) üvegvitrinben figyelemfelhívók lehetnek, és lehetőséget adnak arra is, hogy a tanulók belelapozhassanak. Érdekes néhányat valamelyik érdekes, szép vagy tanulságos résznél kinyitva kitenni, és a tananyaggal összhangban időnként frissíteni, cserélni.

A szaktanteremnek fontos szerepe van a taneszközök gyakorlatias elhelyezése mellett a tanulók **motiválásában** és képzeletük megfelelő fejlesztésében is. A terembe belépő tanulókat egy sajátos földrajzos környezet fogadja. Feledtetheti velük az előző órán és a szünetben történeteket, és ráirányítja figyelmüket a most következő órára. Segít felidézni azokat az ismereteket, amelyeket a tanár néhány perc múlva ellenőrizni fog. A képek, rajzok, térképek által nyújtott élmény meghatározhatja az egész tanítási óra hangulatát. A szaktanteremben vagy az előtte lévő folyosórészen érdemes **földrajzi faliújságot** kialakítani, amire aktuális és érdekes földrajzi-környezeti témájú cikkeket, képeket, versenyfeladatokat, pályázati lehetőségeket és felhívásokat, programajánlatokat tesz ki a tanár és/vagy ennek felelő

tanulója. A tanulók által gyűjtött híreket, érdekességeket, saját készítésű élmény-beszámolókat és fényképeket is rendszeresen tűzzék ki rá! Ezzel hétről hétre felkelthető és folyamatosan fenntartható a tanulók földrajz iránti érdeklődését. A szaktanteremben szerzett benyomásokat, hangulatokat a legjobban felépített prezentáció sem tudja a terembe varázsolni.

Funkcionális berendezésű frontfelület a szaktanteremben (forrás)

A földrajzi szertár

Míg a szaktanterem a tanár és a tanulók közös munkájának helyszíne és eszköze, a szertár elsősorban a **földrajztanár dolgozószobája**. Ott készíti elő a következő órákat, javítja a dolgozatokat, szabadidejében olvassa a szakirodalmat, használja az internetet, és ott beszélget szünetekben vagy tanítás után a tanulókkal, kollégáival is. A legtöbb iskolában a szertár a szaktanterem mellett van, esetleg a két helyiség összenyitható vagy átjárható. A szertárban van a **szaktanári kézikönyvtár** (általában az iskolai könyvtár letétállománya). Tartalmazza a legfontosabb dokumentumokat (pl. az iskolai pedagógiai program másolatát, a földrajzi helyi tantervet és tantárgyi programokat, tanmeneteket), tankönyvcsaládokat, ismeretterjesztő- és szakkönyveket, folyóiratokat, tanári kézi- és segédkönyveket, kézitérképeket és atlaszokat, a földrajztanításban használt eszközök, programok leírását. A szertár eredeti feladata **a taneszközök tárolása**. A szaktanteremmel is rendelkező iskolákban ez a szerepkör szűkül. Csak azon eszközök (pl. homokasztal, nagyobb terjedelmű makettek, modellek, vizsgálatokhoz használt vegyszerek és üvegeszközök), falitérképek, műszerek (pl. vízsebességmérő, túra-GPS, tájoló, gördülő távolságmérő, mérőszalag, időjárási elemeket mérő eszközök), modellezési anyagok (pl. gyurma, habszivacs, kartondobozok, festék, papírmásé), gyűjtemények (pl. ősmaradványok, termények) tárolására szolgál, amelyeket alkalmasszerűen használnak. Természetesen, ahol nincs szaktanterem, annak számos szerepét is át kell vennie.

A földrajzszertár **kialakítása és állományának kezelése, gyarapítása** a földrajztanár feladata. A fenntartó és az iskola költségvetéséből, pályázati pénzekből sokféle, korszerű taneszközt

szerezhet be, amelyek segítségével eredményesebb lehet a munkája. Ez azonban nem nélkülözheti a kezdeményezést, a szervezést, az utánajárást. A **tanulókat** nemcsak célszerű **bevonni a szertárfejlesztésbe**, hanem szinte követelmény is. Hiszen a szemléltető anyagok elkészítése során jobban ki tudják emelni a lényeget, meg tudják jegyezni az azokkal kapcsolatos tartalmakat, és jelentősen fejlődik a kreativitásuk. Nagyobb rálátásuk lesz a földrajz tantárgy egészére. Felismerik, hogy a tanóra megtartása csak egy része a tanári munkának, ezáltal nőhet a megbecsülése.

Kulcsfogalmak

szaktanterem, csoportasztal, tanulósziget, szertár, szertárfejlesztés